

Magyar szaknyelv és a tudomány fejlődése

Csépe Valéria

*"Az egészséges
nemzetiségnek ... egy
főkísérője a nemzeti nyelv,
mert míg az fennmarad,
a nemzet is él,
bármilyen sínylődve is sokszor ... ,
de ha az egyszer elnémul,
akkor csak gyászfüzűt terem a
hon, mely a voltakért
szomorúan eregeti földre ...
lombjait."*

(Széchenyi István: Hittel)

A szaknyelv NEM

- Egyszerű magyarítás
- Elszigetelt a köznyelvtől
- Statikus
- Magától értetődő
- Diszciplína-független
- Nélkülözhető a tudásátadásban
- Független a szakmai identitástól
- Független a nemzeti identitástól

A szaknyelv jellemvonásai

1. **Meghatározott** foglalkozási-tevékenységi körök képviselőinek szabatos verbális és írott információcseréjét szolgálja
2. **Szűkre határolt** használati területű
3. **A köznyelvre épül**, annak nyelvi logikáját követi.
4. **Kitűnik** a kérdéses szakterület jellemzőivel tárgykörével összefüggő, a köznyelvétől elkülönülő szókincs használatával.
5. **Sajátos**, esetenként bonyolult "fogalmazási modoruk" (Fábián, 1999) van.
6. **A kívülálló**, azonos anyanyelvű számára nehezen vagy alig követhető.
7. Tudatos fejlesztésének szabályai szigorúak , általában nemzetközi szintű egyeztetések eredményei

A szaknyelv jellemvonásai (folyt.)

- **8. A köznyelvnél gyorsabban fejlődik** és differenciálódik, ám rövidebb élettartamú.
- **9. Az elhaló szaknyelvek** szókincse más szaknyelvekébe áramolhat.
- **10. A szakkifejezések** közvetlenül vagy módosulva (pl. magyarítva) beépülhetnek a köznyelvbe.
- **11. Egyes kifejezések** értelmetlenné, ill. divatjamúlttá válhatnak és végérvényesen el is tűnhetnek (lásd még: Zaicz, 1988).
- **12. A szakkifejezések stabilitása** rendkívül heterogén.
- **13. A struktúrák, ill. szerkezetek,** vagy az ilyenekre épülő komplex biológiai, fizikokémiai és technikai rendszerek (pl. az anatómiai képletek, a geológiai formációk, stb.) szakkifejezéseinek élettartama meghaladja a fogalmak, a működési elvek, a folyamatok, és történések nevezéktanáét.

„Ha szakmai kérdésekről megfelelő magyar szókinccs hiányában csak angolul tudunk majd egymással tárgyalni [...], akkor **félő, hogy nyelvünk elveszíti fejlődőképességét** s ennek következtében előbb-utóbb elsatnyul, s alkalmatlanná válik a kommunikációra”

Kiefer Ferenc (1999): Néhány gondolat a nyelvi technológiákról. In: Glatz Ferenc (szerk.) (1999): A magyar nyelv az informatika korában. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VII. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 130. oldal

„A szaknyelvek, az egyes tudományágak szókincsének megmagyarítása az adott szakma, tudományág művelőinek feladata.

A szaknyelvi szókincs magyarításának legjobb ösztönzője a magyar nyelvű egyetemi oktatás, a magyar nyelvű tankönyvek, egyetemi jegyzetek készítése.”

É. Kiss Katalin ((2004): Anyanyelvünk állapotáról. Osiris, Budapest, 171.oldal

Az origo

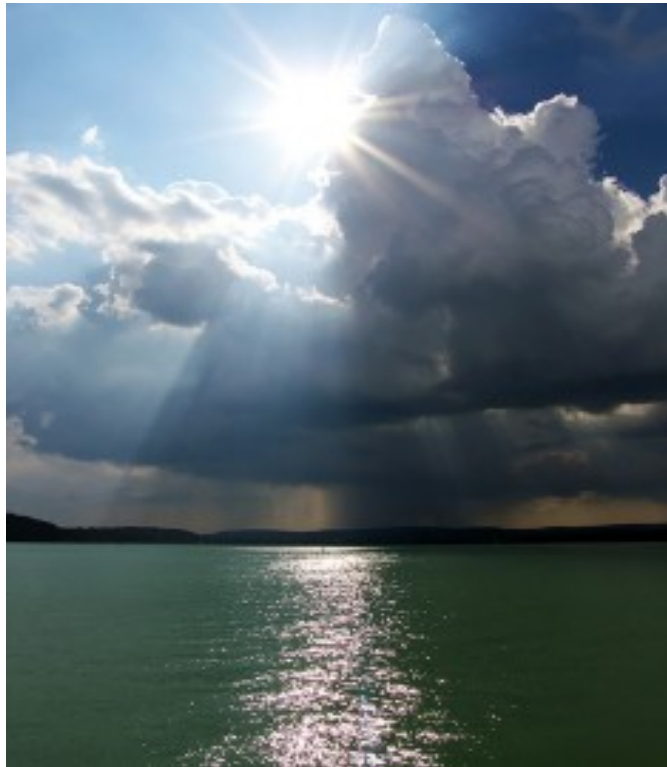
Apáczai Csere János (1655) Magyar Encyclopaedia

*„ . . . kétség kívül igaz, hogy **az oly szerencsétlen Nép, melyre a Tudományok csak idegen nyelv által szivárkodnak, avagy későn, avagy inkább soha sem emelkedik a Tudománynak tökéletességére,** úgy ellenben bizonyos az is, hogy sokkal könnyebb azoknak Tudósokká lenni, akik a Tudományoknak megtanulása végett idegen nyelvnek tanulgatására nem*

Szorulnak.”

*A fő indító okom, hogy a Magyar nyelven írt tudományos könyvek nélkül működő Nemzetemen tőlem kitelhetőképen segítenék, **s oly könyvet adnék a Magyar Ifjúságnak kezébe, melyben az Anyai nyelven többire minden szép és hasznos tudományokat olvashatna.”***

A szaknyelv dinamikus

1847	1870	1888
légtüneménytan	légtünetten, lebészettan	meteorológia
égaljtan	éghajlattan	klimatológia
oxigén	éleny	oxigén
azót	légeny	nitrogén
szénsavany	szénsav	szénsav
	könlegeg	ammóniák
	ozon	
hőmérték	hőmérséklet	hőmérséklet, mérséklet
hővmérő	hőmérő	hőmérő, thermométer
elgőzölgés	párolgás	párolgás
viszonylagos nedvállapot	viszonylagos páratartalom	viszonylagos nedvesség
megsűrűsödés	lecsapódás, leverődés	lecsapódás
felleg	fölhő	felhő
tornyos felleg	halomfölhő	gomolyfelhő
gőzgolyócskák	párahólyagocskák, vízcseppek	csöppek
légköri villany	légköri villanyosság	légköri elektromosság
légsúlymérő	légsúlymérő	barométer
égiháború	zivatar (égi háború)	zivatar

A meteorológia szakkifejezéseinek változása a 19. században

A szaknyelvek változása

A kémiai nyelvújítás

- Történelmi szükségszerűség
- A magyar szaknyelv sok túlzást mutatott fel
- Rendteremtés (18.-19. század) :
szakkifejezések szinte egésze kidobásra került
- Példa : Nyulas Ferenc, Kováts Mihály

Nyulas elvei

- "1-ször a **könnyű kimondhatóság**, mely a nyelvet édesíti,
- 2-szor a **rövidség**, amely a dolgoknak előadását könnyebbíti."

Kováts műve, a Magyar Chémia

- Szakmailag nehezen átlátható
- **Nyelvészetileg jelentős**

„ **A magyarnak mind a nyelve, mind az esze alkalmas arra, hogy a tudományokat magyarul tsepegtesse kedves magzatjainak az elméjékbe**”

”mert ha igaz, hogy magyarul írhatni Chémiát, akkor igaz léssen az is, hogy magyarul minden tudományt írhatni, tudva lévén, hogy a Chémia legújabb, és a legnehezebb tudomány.”

Nyelvész kontra szaktudós?

„Miért kell a meg-vizsgálás vagy próba helyett **kisírtet**, a Virtus helyet Himség, a materia helyet **Anyag** ... holott az elsőbket minden magyar érti, még a köz emberek is, az hátulsókat senki sem.,, (Dayka Gábor, 1820)

A szaktudóst igazolta az élet

&

Kováts Mihály a korabeli kémiát élvezetes nyelven, szakmailag is kifogástalanul szólaltatta meg.

A közvetítők

- **Pethe Ferenc** *A földművelési Kémia gyökere (H. Davy /1819/ fordítása)*
- **Kerekes Ferenc** (1820-as évek) "fűtől fától, Magyarországi és Erdélyi Magyarországtól" tudakozódott, s kereste a népben még élő kifejezéseket
- **Schuster János** (1828) kémiai nemzetközi szakkifejezések helyett magyarokat teremtett
- **Bugát – Irinyi – Nendtvich-féle** megújított műnyelv

A Tudományos Akadémia állásfoglalása a műnyelvről (1847)

- „veszélyes és káros lenne a már lábrakapott magyar vegytani műnyelv rendszerét ... újra kérdésbe venni, s ez által romlással fenyegetni: **a hibák és hiányok javítását s pótlását az időtől és a tudományok haladásától lehetővé és kellően várni**”.

A magyar kémiai műnyelv a Habsburgok s az osztrákok elleni tüntetés egyik formájának is tekinthető!

Névváltozások a kémiában

Szerző	Év	Hidrogén	Nitrogén	Oxigén
Óri Fülöp Gábor	1796	Vízi matéria	Fojtós matéria	Savanyúsági matéria
Kováts Mihály	1799	Víz-része	Megfojtó levegő	Savanyító
Nyulas Ferenc	1800	Víz-alj	Azotum	Sav-alj
Wolny András	1805	Vízanya	Fullasztó	Savanyító
Kováts Mihály	1807	Víztárgy	Fojtótárgy	Savanyító
Varga Márton	1808	Vízszer	Fojtó	Savanyítószer
Nagy Leopold	1815	Víz-szesz	Fójtószer	Savanyússzesz
Pethe Ferenc	1815	Vízitô	Salétromító	Savanyító
Lánghy István	1829	Vízszer	Fojtószer	Savanszer
Schuster János	1829	Gyúló	Fojtó	Savító
Bugát Pál	1842	Köneny	Légeny	Éleny

Szily Kálmán

(1838—1924)

nyelvész, természettudós

MTA tagja (1865)

MTA főtitkára (1889—1905)

Budapesti Műegyetem

egyetemi tanár (1862—1889)

Kísérleti természettan
tanszék,

Mathematikai
természettan és
analitikai mechanika
tanszék

A szaknyelv lép a műnyelv helyébe

**Természettudományi Közlöny, XLII. kötet, 1910. május 1.
(Szily Kálmán)**

A szaknyelv kialakításának alapelvei:

1. Aminek nincs nemzetközi elnevezése, magyar műszóval jelöljük.
2. Amire jó magyar szó van, ne használjunk helyette idegent.
3. Kivételesen az általánosodott rossz magyar szót is használhatjuk.
4. Ha nincs megfelelő magyar szavunk, akkor az esetleg magyarosabbá tett idegen szót használjuk.

A gyógyítás nyelve

1860-ig az *orvostanhallgatókra* nézve az oktatás nyelve *latin* volt!

Gyógyászat (1861)

„A gyógyászat főfeladata lesz az orvosi tudományokat mind.. . Anyanyelvünkön művelni és nemzetünk számára gyümölcsöztetni. ...

Az orvos-természeti tudományokat mind addig nem vallhatjuk magunkéinak, amíg azokat anyanyelvünkön nem bírjuk. . . .

Tehetségünk teljével oda fogunk törekedni, hogy az orvosi tudomány

nemzeti nyelvünkön minél hamarabb virágozzék és gyümölcsözzék.”

"Tudósaink kötelessége, hogy tudományos szavainkat fémjelezzék, s abban a harcban, melyet vállaltunk, az élen vezérkedjenek."

(Kosztolányi Dezső)

